

tää. En ole havainnut näissä teknisissä apuvälineissä virheitä, ja kirjan painoasu kuvineen ja eri kohdat toisistaan erottavine erikokoisine kirjasinlajeineen on selkeä ja tarkoituksenmukainen.

Totesin alussa, että jo Iivosen ja hänen työryhmänsä pelkkä yritys laatia intonaation kokonaiskatsaus ansaitsee kiitoksen. Lisäksi lopputulos on onnistunut, asiapitoinen kirja, joka on samalla alan ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys. Muillakaan kielillä ei tietääkseni ole julkaistu ainakaan kielivalikoimataan yhtä laaja-alaista intonaation yleisesitystä. En ole kirjaa lukiessani keksinyt edellä käsiteltyjen terminologisten seikkojen lisäksi mitään olennaista, minkä olisin välttämättä halunnut muutettavaksi. Käsittelemänsä aihepiirin monitahoisuuden ja tekstinsä tiiviyn takia kirja ei liene todennäköiselle lukijakunnalle kovin helppoa sulatettavaa, mutta en myöskään soisi siitä jätettävän paljon pois, sen verran mittavan ja luotamusta herättävän kartoituksen kirjoittajat ovat tehneet. Puheen intonaatio täyttää ilmeisen puutteen puhutun kielen tutkimuksen ja opetuksen eri aloilla, ehkä parhaiten hakuteoksena ja käsikirjana. Arvioni mukaan on välttämätöntä, että korkeakouluopinnoissa kirjaan perehtymistä edeltävät suppeammat intonaation ja yleensä prosodiikan opinnot, esimerkiksi luentosarja, jonka yhteydessä tai erikseen tutustutaan yhteen tai korkeintaan muutamaan intonaation kuvausmalliin. Vasta tällaisen pelkistetyt yleiskuvan omaksumisen jälkeen lie nee mahdollista tehokkaasti hyödyntää kirjan koko tietomäärää. Tällöinkin kirjaa voidaan nähdäkseni hyvin käyttää valikoivasti, esimerkiksi niin, ettei perehdytä kaikkien lukuihin 4–8 sisältyvien kielten (kaikkiin) tutkimuksiin. Varsinaisesti intonaatiotutkimukseen erikoistuville taas teos on kokonaisuudessaan verraton johdatus tähän kielen, mielen ja maailman yhtymäkohtaan.

KARI SUOMI

Tutkimusobjektin sijaanmerkinnästä

INGRID ALMQVIST 1987: *Om objektsmarkering vid negation i finskan*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 1. Almqvist & Wiksell International. Stockholm. 201 s.

Tukholmalaisien fennististen tutkimusten sarja Studia Fennica Stockholmiensia on syntynyt. Ensimmäisenä sarjassa ilmestyi joulun alla 1987 Ingrid Almqvistin väitöskirja suomen objektin sijaanmerkinnästä negaation yhteydessä. Mitä saamme lukea Almqvistin kirjan jälkeen, jäi avoimeksi. Sarjan päätoimittaja Matti Punttila ei nimittäin antanut vihjeitä siitä, mikä uuden sarjan linja on, miksi se on syntynyt ja mikä sen tarkoitus on. Joka tapauksessa voimme odottaa, että Tukholman yliopistossa tehtävät suomen kieltä käsittelevät tutkimukset tulevat nyt enemmän esiin, kun niille on oma sarjakin.

Objektin sijaanmerkintää on fennistissä pohdittu runsaasti. Almqvistin tutkimuksen lähtökohtana on tähänastisten tutkimusten riittämättömyys: objektin sijaa ei ole kiellon yhteydessä pidetty ongelmallisena, koska se lähes aina on partitiivi. Tämän on sanottu johtuvan siitä, että kieltolause sisältää kielteisen implikaation eikä kuvattua toimintaa tai tekoa suoriteta loppuun (ts. aspekti on imperfektiivinen). Akkusatiiviobjektia kuitenkin käytetään, vaikka verbi olisikin kielteinen (esim. 1).

1. Toimiston päällikkö, Tuviah Friedman: Hänet on saatava kiinni elävänä. Ei olisi mikään tempu tappaa *hänet*, mutta se tekisi asian aivan liian helpoksi. (S. 48.)

Almqvist tutkii, millä ehdoin akkusatiiviobjekti on mahdollinen. Mitä syntaktisia, semanttisia tai pragmaattisia syitä voi olla akkusatiivin käyttöön? Almqvist pohtii näitä kysymyksiä selvittämällä objektin yksilöitymisastetta (individualiseringsgrad) ja asemaa lauseessa. Hän

tutkii myös negaation tehtäviä lauseessa, lauseen synnyttämiä implikaatioita ja sitä, antaako lause aiheen olettaa toiminnan tulevan suoritetuksi. Näitä kysymyksiä pohditaan pääasiassa lehdistä ja kaunokirjallisuudesta poimittujen esimerkkien valossa. Aineiston analyysiä on pyritty kirkastamaan tekemällä syntyperäisillä suomen puhujilla testejä, joissa puhujat ovat joutuneet ratkaisemaan, hyväksyvätkö he akkusatiivi- vai partitiiviobjektin vai molemmat annetuissa lauseissa.

Väitöskirjansa aluksi Almqvist referoi erilaisia käsityksiä siitä, mitä negaatio on. Hän erottaa negaation (negation) negatiivisuudesta (negativitet). Negaatiosta on hänen mukaansa kyse, jos lauseessa on kieltoverbi. Tätä hän kutsuu syntaktiseksi negaatioksi. Negatiivisuudella hän puolestaan tarkoittaa semanttista negaatiota. Hieman outoa on, että Almqvist lukee semanttiseen negaatioon myös abessiivin päätteellä ilmaistun kiellon (s. 11, 34). Siinä kiellolla on kuitenkin selvä muodollinen merkki ja vaikutusala. Almqvist keskittyy kuvaamaan syntaktista negaatiota. Kieltoon liittyvien käsitteiden selvittelyn jälkeen Almqvist pohtii yleisesti objektin sijanvalintaan vaikuttavia seikkoja. Sitten hän esittelee aineistonsa. Väitöskirjan ylivoimaisesti pisimmässä jaksossa Almqvist analysoi aineistoaan ja esittelee tekemiensä hyväksyttävyydestien tuloksia. Tällöin pohditaan objektin sijanmerkintää pääasiassa viidessä eri lauseyhteydessä: predikoivissa ja habitiivisissa lauseissa, konditionaalisissa lauseyhdistyksissä sekä lauseissa, jotka sisältävät referatiivisen lauseenvastikkeen tai joissa on ns. irrallinen infinitiivi subjektina. Kirja päättyy lyhyeen loppuyhteenvetoon.

Almqvist määrittelee objektin NP-konstituentiksi, joka osallistuu akkusatiivin (Almqvistin tapaan ilmaistuna nominatiivi-akkusatiivin) ja partitiivin väliseen vaihteluun ja jolla on kohteen (patient) semanttinen rooli (s. 19). Sijanmerkintä on hyvä muodollinen objek-

tin tuntomerkki. Mutta mikä on NP? Valitettavasti koko kirjassa ei tarkemmin kerrota, mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan: onko kyse pelkästään lausekkeista, joissa on nomini pääsanana, vai ovatko myös infinitiivirakenteet ja lauseet mahdollisia NP:itä (vrt. Hakulinen – Karlsson 1979: 109–112)? Jos hyväksytään edellinen näkemys, kirjaimet NP tarkoittaisivat nominilauseketta (noun phrase). Jos taas päädytään jälkimmäiseen, NP olisi nominaalilauseke (nominal phrase). Eksakti määritelmä olisi tarpeen selkiyttämään esimerkiksi ekvatiivilauseiden käsittelyä (s. 44–45). NP:n käsite näyttää olevan kosmeettinen lisä objektin määritelmässä: esimerkkejä käsitellessään Almqvist on pitänyt objektina vain lausekkeen pääsanana, jonka hän on kussakin esimerkissä kursivoinut. Objektin määritelmä jättää avoimeksi myös sen, mitä tarkoitetaan kohteen semanttisella roolilla. Esimerkissä 2 objektina on *atomilaitosta*, jonka pitäisi siis semanttisesti olla kohde.

2. Saksan liittotasavallassa annettiin joulukuussa 1959 laki ydinenergian rauhanomaisesta käytöstä – —. Sen mukaan on atomilaitoksen aiheuttamasta vahingosta vastuussa – —. *Atomilaitosta* ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista saattaa korvausvastuun piiriin. (S. 51.)

Kohdetta ei kirjassa määritellä käsitteenä sen kummemmin. Jotta lukijalle syntyi käsitys siitä, miten abstraktisti tai konkreettisesti tämä käsite tulisi ymmärtää, se pitäisi suhteuttaa johonkin semanttisten roolien systeemiin. Ainut (syvä)sijateoreettinen viittaus, mikä Almqvistilla (s. 103) on, johdattaa Hakulisen ja Karlssonin semanttisten roolien kokoelman äärelle. Hakulisen ja Karlssonin (1979: 101–104) tekemä katsaus on lyhyehkö esittely, mutta siitä olisi kuitenkin luullut löytyvän tien varsinaisille sijateoreettisille lähteille. Almqvistin antama objektin semanttinen luonnehdinta jää tällaisenaan kovin väljäksi, eikä kirjassa siihen liiemmin tukeuduta-

kaan. Ennemmin käyttöön tulevat traditionaalisen kieliopin muodolliset objektin kriteerit. Objektin sukuiset määrän adverbialit (OSMA:t) Almqvist sulkee käsittelynsä ulkopuolelle (s. 19).

Almqvist on käyttänyt aineistonaan viittä suurehkoa tietokonemuotoista korpusta. Yhteensä yli 1,8 miljoonan saneen aineistosta on poimittu kaikki kieltolauseet, ja näin on saatu lähes 50 000 saneen korpus. Lisäksi Almqvistilla on ollut käytössään pääasiassa professori Göran Karlssonin tekemä poimielma asiaproosasta ja kaunokirjallisuudesta. Aineiston kieltolauseiden tarkastelussa keskitytään joihinkin lausetyyppeihin, joissa akkusatiivimuotoiset objektit ovat yleisimpiä. Kustakin käsiteltävänä olevasta lausetyypistä luetellaan ilmeisesti kaikki aineistossa olevat tapaukset. Tämä on johtanut siihen, että kirjassa on monta sivua pelkkiä esimerkkejä. Näistä luetteloista toistetaan vielä tekstin lomassa muutamia esimerkkejä. Samat esimerkit toistuvat lisäksi liitteissä, joissa on informanteille tehty hyväksyttävyytestit kokonaisuudessaan. Vaikka kyseessä onkin aineskeskeinen tutkimus, esitystapaa olisi huoletti voinut tiivistää aiheen kärsimättä. Jokaisesta esimerkistä esitetään ruotsinkielinen käännös. Joissain kohdin olisivat leksikaalis-morfologiset käännökset olleet valaisevat, jotta olisi paremmin käynyt ilmi, mitä muotoja kirjoittaja tarkoittaa. Sana- ja morfeemikohtaiset käännökset olisivat voineet samalla herättää kirjoittajan, ettei hän olisi mennyt väittämään partitiivia akkusatiiviksi (tai nominatiivi-akkusatiiviksi, kuten Almqvistin termi kuuluu; s. 34 ja 143).

Almqvistin mukaan suomen objekti vaihtelee kolmessa sijassa, nominatiivissa, akkusatiivissa ja partitiivissa. Nominatiivia ja akkusatiivia hän nimittää yhteisesti nominatiivi-akkusatiiviksi (nominativ/akusativ). Almqvist ei anna mitään perustelua ratkaisulle. Se ei ehkä ole niin itsestään selvä, kuin hän on nähtävästi ajatellut. Lukija hämmennyttävästä käytetyistä nimityksistä kovasti ai-

nakin sivulla 20, kun väitetään, että »nominatiivi on päätteetön yksikössä, paitsi persoonapronomineilla ja interrogatiivipronominilla *kuka*, joissa päätteellä on *-t*. — — Yksikön akkusatiivin päätte on *-n*.» Mitähän sijaa mahtaisivat Almqvistin mielestä edustaa muodot *mikä* ja *kuka*?

Almqvist analysoi aineistoaan viiden eri faktorin valossa: hän tarkkailee (1) objektin numerusta, (2) lauseen implikaatiota, (3) aspektia ja verbin inherenttejä ominaisuuksia, (4) lauseen sanajärjestystä sekä (5) objektin yksilöitymistettä. Tarkastelun pääpaino on yksiköllisissä tapauksissa, sillä monikkotapauksia on yksinkertaisesti niin harvassa. Lauseen implikaatiolla Almqvist tarkoittaa sitä, miten mahdollisena lauseen ilmaiseman toiminnan toteutuminen esitetään. Tätä Almqvist arvioi kymmenportaisen asteikon avulla, jonka vastapoleina ovat mahdoton ja välttämätön. Mitä positiivisempi lauseen implikaatio on — mitä mahdollisempaa tai välttämättömämpänä lauseen toiminta esitetään —, sitä todennäköisempi akkusatiiviobjekti on. Lauseen aspektia ja verbin inherenttejä ominaisuuksia Almqvist tutkii lausemuunnosten avulla, joissa negatio ja negatiivisuus on poistettu. Hänen mukaansa koehenkilöiden tällaisissa muunnoksissa valitsema objektin sija ilmaisee puhtaimmin lauseen aspektia ja verbin ominaisuuksia, koska negatiivisuuden vaikutus on poistettu. Almqvistin käsiteltävissä piilee joitain ongelmia: Ensinnäkin vastaavatko lauseiden kielteiset ja myönteiset variantit toisiaan niin suuressa määrin, että voidaan puhua *saman* lauseen aspektista? Toiseksi kun kieltoverbi otetaan pois, tuloksena ei välttämättä ole lause. Tarvitaan ehkä monia muitakin muutoksia, jotta lopputulos olisi luonteva. Koehenkilöiden tekemiin valintoihin vaikuttavat siis lukuisat sellaiset seikat, joiden vaikutusta ei olla mittaamassa. Sanajärjestystä Almqvist puolestaan tarkkailee sen vuoksi, että verbin etinen objekti usein pyrkii esiintymään partitiivissa myös silloin, kun

Kirjallisuutta

akkusatiivi on mahdollinen. Tämä johuu ilmeisesti siitä, että verbin etinen nominatiivi- tai genetiivimuotoinen jäsen analysoitaisiin ensi sijassa subjektiksi, joten on tarpeen merkitä objekti partitiivilla (Hakulinen — Karlsson 1979: 185–186). Sanajärjestysfaktorin tarkastelusta saamme esimerkiksi predikoivien lauseiden yhteydessä tietää, että kaikki infinitiivin edelle sijoittuvat objektit sekä yksikössä että monikossa ovat partitiivissa (s. 71). Tarkasteltaessa esimerkkejä 3 ja 4 selviää, miksi näin on.

3. *Kirja* ei ole vaikea lukea.
4. Ei ole vaikea(a) lukea *kirjaa*. (S. 70.)

Verbin edellä oleva NP jäsentyy subjektiksi, jos se on nominatiivissa (esim. 3). Sen takia verbin etinen nominatiivimuotoinen objekti ei tässä ole mahdollinen. Almqvistin sanajärjestysmuuttuja ei oikeastaan osoita objektin sijanvaihtelusta yhtään enempää, kuin mihin Hakulinen ja Karlsson ovat päätyneet sanallisessa luonnehdinnassaan.

Almqvistin tarkastelemista muuttujista objektin yksilöitymisaste osoittautuu kaikkein erotteluvimmaksi. Yksilöitymisastetta tutkitaan viiden semanttisen piirteen avulla, /± PROPRI/, /± INHIMILLINEN/, /± KONKREETTINEN/, /± JAOLLINEN/ sekä /± DEFINIITTINEN/. Näistä definiittisyys jakautuu vielä kolmia syntaktiseen, kontekstuaaliseen ja pragmaattiseen definiittisyyteen. /± PROPRI/ on Almqvistin käyttämistä piirteistä ehkä oudoin. Sillä hän kuvaa »objekteja, joiden referentit ovat erisnimiä — — tai jopa pronomineja — — jotka tarkoittavat erisnimeä (syftar på ett egennamn)» (s. 64). Tuskin objektin referentti on kuitenkaan erisnimi; pikemminkin referentti on sellainen, johon viitataan erisnimellä. Almqvistin analyysissä esimerkiksi lauseen 5 objekti on /± PROPRI/, niin kummalliselta kuin se tuntuukin. Piirteelle olisi voinut yrittää keksiä jonkin osuvamman nimen.

5. Ja jos kokemukset ovat olleet johdonmukaisesti vihamielisiä, diskriminoivia, ignoroivia kuten kiina-

laisten kokemukset amerikkalaisista, ei ole aivan helppoa saada *toinen* näkemään yhtäkkisessä suopeuden eleessä muuta kuin kätkeyty salajuoni. (S. 47.)

Piirteestä /± KONKREETTINEN/ Almqvist sanoo, että se on vaikeasti suhteutettavissa dikotomiaan. /+ KONKREETTISIKSI/ on laskettu objektit, jotka ovat kosketeltavissa tai »muulla tavoin konkreettisesti koettavissa» kuten esimerkiksi hotellihuone. Almqvist myöntää, että kyse on jatkumosta, jonka toisessa päässä ovat jaolliset ja konkreettiset objektit ja toisessa jaottomat ja abstraktit. (S. 64.) /± DEFINIITTISYYS/ on nähdäkseni käytetyistä piirteistä kaikkien vaikein. Syntaktisesti definiittisillä tarkoitetaan sellaisia objekteja, jotka »tulevat semanttisesti definiittisiksi syntaktisin keinoin». Tällaisia syntaktisia keinoja ovat rajoittavat määritteet. Akkusatiiviobjektit ovat Almqvistin mukaan »eriytyneempiä» (mer distinkta) kuin partitiiviobjektit, ja tästä syystä Almqvist on päätenyt pitämään akkusatiiviobjekteja aina definiittisinä, kun niillä ylipäätään on määrite. Partitiivitapauksista sen sijaan on täytyntä tutkia kustakin erikseen, minkälaisia attribuutteja niillä on. Mikäli attribuutit ovat samanlaisia kuin akkusatiivita-pauksilla, partitiiviobjektiakin on voitu pitää syntaktisesti definiittisenä. (S. 64–65.) Almqvistille näyttää olleen hyvin vaikeata abstrahoida sellaista yleistystä, joka kertoisi, minkälainen määrite on rajoittava eli milloin objekti on syntaktisesti definiittinen. Kontekstuaalisesti definiittisiä ovat tekstissä aiemmin mainitut, pragmaattisesti definiittisiä taas kielenukkoisen tiedon perusteella tunnetut (givet; s. 65). Epäilyttää, onko syntaktista sen enempää kuin kontekstuaalista tai pragmaattistakaan definiittisyyttä mahdollista kuvata binaarisina piirteinä. — Almqvistin käsittelemistä semanttisista piirteistä /+ PROPRI/, /+ SYNTAKTISESTI DEFINIITTINEN/ ja /+ PRAGMAATTISESTI DEFINIITTINEN/ lisäsivät akkusatiiviobjektin esiintymistodennäköisyyttä yksikössä. Muilla piirteillä ei näyttänyt olevan vai-

kutusta. Monikossa syntaktinen, kontekstuaalinen ja pragmaattinen definiittisyys vaikuttivat akkusatiivia lisäävästi, mutta ei piirre /+ PROPRI/. (S. 70.) Syynä lienee se, että /+ PROPRIEKSI/ merkittyjä ei monikossa ollut. Objektiin yksilöitymistä Almqvist pitää muuttujistaan kaikkein tärkeimpänä. Sitä määrittelevät piirteet ovat kuitenkin osittain kummallisia (esim. ± PROPRI) ja useat epätarkasti määritellyjä. Epätarkasti määritellyistä piirteistä on jouduttu antamaan tarkasti määritellyjä arvoja, mikä asettaa tulokset hieman arveluttavaan valoon. Olisi kaivannut sen pohdintaa, miksi juuri nämä piirteet on valittu.

Almqvist ei sitoudu mihinkään tiettyyn teoriaan eikä varsinaisesti kehittä omaa teoriaa. Teoreettisia kannanottoja ei hänkään luonnollisesti ole voinut välttää. Tulos on melko kirjava: samalla sivuaukeamalla (esim. s. 118–119) saateetaan viitata Penttilän (1963) ja Ikolan (1983) traditionaalisen kieliopin mukaisiin deskriptioihin, Konttisen (1978) kielenhuoltajan kannanottoihin sekä generatiivisen transformaatioteorian 1960- ja 1970-luvun kuvausformalismeihin (kiellonosto, NEG-raising). Nykysuomen lauseopin kymmenen vuoden takaisin opetuksiin on pitäydytty oppilasmaisen kriittikkömästi (ks. esim. s. 103 semanttisista rooleista).

Almqvistin väitöskirjan aihe on kiintoisa. Akkusatiiviobjektin esiintymisiedoista kiellon yhteydessä ei ole paljon kirjoitettu. Pureutumalla grammaattisten sijojen vaihteluun liittyviin kysymyksiin Almqvist on rohkeasti haukannut palan kieliopin ytimestä.

MARJA-LIISA HELASVUO

LÄHTEITÄ

HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.

IKOLA, OSMO 1983: Kielioppi ja kielenopas. — Osmo Ikola (toim.), Nykysuomen käsikirja. 7., tarkistettu painos. Weilin + Göös, Hki.

KONTTINEN, RAIJA 1978: Nykysuomen käyttöopas. Gaudeamus, Hki.

PENTTILÄ, AARNI 1963: Suomen kielioppi. 2., tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.

Kahden kielen keskellä

MARIKA TANDEFELT *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensia 3. Uppsala 1988. 285 s.

Suomessa ilmenevää kaksikielisyttä on tähän mennessä tutkittu sangen vähän ja enimmäkseen sosiologien voimin ja metodein. Laajempi kielen- ja kielentutkijoiden kaksikielisyshanke on ollut Helsingfors två språk, jonka ensimmäinen raportti ilmestyi 1980 ja josta mukana olleet tutkijat ovat kirjoittaneet eri yhteyksissä. Kaikkiaan sociolinguivistisesti suuntautunut kaksikielisyksen tutkimus on kuitenkin ollut vähäistä, ja siksi kuluu vuotta 1988 onkin pidettävä eräänlaisena merkkivuotena, sillä maaliskuussa ilmestyi kaksi väitöskirjaa kaksikielisten suomalaisten kielellisestä elämästä. Toinen, Marjut Aikion saamelaisen kielenvaihtoa koskeva väitöskirja tarkastettiin Oulun yliopistossa, toinen, tässä puheena oleva Marika Tandefeltin suomen-ruotsalaisten kielenvaihtoa koskeva väitöskirja Upsalan yliopistossa. Eriteltävänä on siis samaan aikaan ollut sekä pohjoisen että eteläisen, kahden keskenään sangen erilaisen kielivähemmistömme kehitys ja nykytilanne.

Marika Tandefeltin ensisijaisena tavoitteena on ollut kuvata sitä, miten alkuun yksinomaan ruotsia puhuvasta ryhmästä tulee ajan oloon kaksikielinen tai yksinomaan suomenkielinen. Samalla